

Sastavljeni ulomci ambona iz zadarske katedrale (Rekonstrukcija: Pavuša Vežić, foto: Z. Kucelin)
Reconstructed fragments of an ambo from Zadar cathedral (Reconstruction: Pavuša Vežić; photo: Z. Kucelin)

Ivo Petricioli

Filozofski fakultet u Zadru Sveučilišta u Splitu
 OOUR humanističkih i društvenih znanosti

Izvorni znanstveni rad
 predan 5. 8. 1989.

Ulomci ranosrednjovjekovnog ambona zadarske katedrale

Nedavni nalaz vrijednih ulomaka ranosrednjovjekovne skulpture u zadarskoj katedrali potaknuo me je da se prisjetim dugih razgovora s profesorom Milanom Prelogom o kontinuitetu umjetničkog djelovanja u istarskim i dalmatinskim gradovima na prijelazu iz kasne antike u srednji vijek i o problemu identificiranja onih primjeraka skulpture koji bi se mogli datirati u to razdoblje. Rezultat tih naših razgovora bio je objavljivanje već daleke 1960. raznih ulomaka skulpture iz Zadra što ih se može tako datirati.¹ Tako neka ovaj tekst, možda preuranjen, budući da istraživanja zadarske katedrale nisu završila, bude moj prilog sjećanju na prof. Preloga.

Na početku 1989. prišlo se rekonstrukciji krova i konsolidaciji zidova zadarske katedrale. Te zamašne konzervatorske radove prate i temeljita istraživanja što ih provodi Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru. U glavnoj apsidi s jugozapadne strane, u nasipu, pronađeni su brojni ulomci s karakteristikama skulpture ranoga srednjeg vijeka. Posebno su zanimljivi ulomci zaobljene ogradne ploče ambona. Jednostavna pletenica dvočlane vrpce uokviruje pravokutna, gotovo kvadratna polja malih dimenzija (31 x 25 cm). Osnovni raspored motiva odgovara dakle starokršćanskim ambonima, od kojih je najpoznatiji primjerak onaj biskupa Agnella u Ravenni. Na ovom zadarskom pletenica je zamijenila naglašene okvire ukrašene biljnom viticom koji se vide na ravenskom ambonu. Zadarski ulomci, kad se spoje, ukazuju na dva reda kvadrata. U gornjem redu isklesan je jednostavan obrubljen križ, lijevo od njega paun, a u donjem simboli evanđelista. Najbolje je sačuvan Markov simbol – lav. Vrlo je primitivno izrađen, ali s kiparovim vidljivim smislom za određen način stilizacije. Lik se sastoji samo od glave u profilu, »nakostrušenog« krila i prednjih šapa ravno modeliranih, koje drže jednostavno naznačenu zatvorenu knjigu. Desno od njega nalazi se Matejev simbol – »imago hominis«. Jednostavno je prikazan: vrlo mala glava, dva simetrična sklopljena krila i knjiga preko koje je atrofična mršava ruka. Lijevo od lava vide se ostaci glave s dva mala uha, koji pripadaju Lukinu simbolu. Ivanov simbol (orao) još nije pronađen. Prikaz simbola evanđelista bitno se razlikuje od drugih prikaza životinja na našim predromaničkim reljefima. Najbliže analogije naći ćemo na poznatoj ploči patrijarha Sigvalda u Cividaleu (Čedadu) sa simbolima evanđelista.² Tamo su likovi evanđelista znatno veći od ovih zadarskih, pa su mogli biti puno minucioznije obrađeni, s detaljno isklesanim krilima, drugim anatomskim detaljima i knjigama na kojima su isklesani i natpisi. Ali sličnosti su lako uočljive: plitki reljef, dvodimenzionalnost i stilizacija, glave lava i vola u profilu, vrlo tanke ruke, noge, odnosno šape, tijelo reducirano na sama krila i male repiće u obliku volute. Druga pojedinost koja nas još više upućuje na Sigwaldovu ploču jest pletenica okvira, koja je identična pletenici na križu u gornjem dijelu ploče. Ona je od dvočlane vrpce s rupicom izrađenom svrdlom u središtu okruglog zavoja. To nas navodi da zadarske ulomke datiramo u Sigwaldovo vrijeme, dakle oko polovice 8. stoljeća.

Još jedan detalj svjedoči o ranom vremenu postanka zadarskog ambona. Glava Lukina simbola, od koje vidimo samo dio, nema rogove, kako se inače prikazuje i kako je isklesano na Sigwaldovoj ploči, dakle nije prikazan vol, nego tele. Takvi su prikazi vrlo rijetki, a proizlaze iz tumačenja teksta Ivanova Otkrivenja (Apokalipse), točnije onog odlomka gdje se govori o četiri bića koje je Ivan opisao u 4. glavi. Crkveni su pisci ta četiri bića doveli u vezu s četiri bića što ih spominje prorok Ezekiel i protumačili ih kao proročanstvo o evanđelistima, kojih je također četiri. Tako je vrlo rano svaki od evanđelista dobio određen simbol prema sadržaju tekstova što ih obrađuje. Ezekiel spominje bića na kojima su četiri lica: čovječje,

Sažetak

Autor opisuje ulomke zaobljene kamene ploče koja je, bez sumnje, pripadala ambonu starokršćanskog oblika. Pronađeni su nedavno u nasipu ispod pločnika glavne apsida zadarske katedrale. Pošto je analizirao stilske i klesarske osobine reljefa na kojem su prikazani simboli evanđelista uokvireni pletenicom, autor ih uspoređuje s poznatom pločom patrijarha Sigvalda s reljefima četiriju simbola evanđelista koja se nalazi u Cividaleu, a datira se oko polovice 8. stoljeća. Iako su likovi na zadarskim ulomcima znatno manjih dimenzija od onih na Sigwaldovoj ploči, autor drži da su vrlo sličnih stilskih osobina. To potvrđuje i oblik pletenice koja je obrađena na identičan način kao i križ na Sigwaldovoj ploči. Autor nadalje upozorava na lik simbola evanđeliste Luke koji nije prikazan kao vol, nego kao tele, i kao komparaciju navodi minijature u irskim kodeksima iz 7. i 8. stoljeća, gdje je taj simbol tako prikazan, i to mu služi da argumentira tezu kako je taj zadarski ambon nastao u 8. stoljeću. On bi pripadao crkvenom namještaju katedrale u doba kad je ona još imala svoj izvoran oblik starokršćanske bazilike.

lavlje, volujsko i orlovsko, a Ivan četiri bića, od kojih prvo ima lice slično lavu, drugo teletu, treće »kao u čovjeka«, a četvrto biće slično orlu u letu.³ Nepodudaranje Ezekielova i Ivanova teksta u definiranju jednog od tih lica: vol – tele prouzročilo je da je Lukin simbol bio prikazivan dvojako, dok je vrlo brzo prevladao lik krilatog vola. Lik teleta pronašao sam samo na dva primjera a ne smijem isključiti da ih ima više). Našao sam ga u irskim minijaturama 7. i 8. stoljeća, i to u tzv. *Book of Durow* (Codex Durmachensis) na fol. 124v, gdje je prikazano tele bez krila, i na tri mjesta u *Book of Kels* (Codex Cenannensis), gdje je inače na istaknutom mjestu prikazan krilati vol.⁴ Dakle i stilski analiza reljefa koja dovodi naše ulomke u vezu sa Sigwaldovom pločom i taj arhaični ikonografski detalj potkrepljuju mišljenje da je taj ambon za zadarsku katedralu isklesan negdje oko sredine 8. stoljeća. Zadarska katedrala sagrađena je u ranim stoljećima kršćanstva kao trobrodna, bogato ukrašena bazilika. U tekstu Konstantina Porfirogeneta iz polovice 10. stoljeća nalazi se opis te katedrale.⁵ Ona je po njemu izduženog oblika (δραματικός), ukrašena mramornim stupovima i slikama i ima mozaični pod. Kako su istraživanja

pokazala, ta je starokršćanska bazilika u svojem izvornom obliku trajala sve do 12. stoljeća, kad je radikalno pregrađena u romaničkim oblicima.⁶ Jedino su u ranome srednjem vijeku apside prigradeni *prothesis* i *diakonikon*, koji su ostali u funkciji i nakon izgradnje nove romaničke apside. Od vremena kad je bazilika sagrađena do 12. stoljeća njezina je unutrašnjost sigurno doživljavala promjene, mijenjao se i dotjerivao kameni namještaj. Poznato je da je na početku 9. stoljeća biskup Donat dao izgraditi manji mramorni sakorvag za pepeo sv. Anastazije (Stošije), a u radovima koji su u toku pronađena su tri natpisa s njegovim imenom, što dokazuje da je on dao izraditi neke dijelove kamenog namještaja. Opravdano se pretpostavlja da je i ciborij prokonzula Grgura iz prve polovice 11. stoljeća, koji je u ulomcima pronađen u zvoniku katedrale, izvorno pripadao samoj katedrali. Ovaj bi ambon bio dakle dio jednog u nizu zahvata u enterijeru katedrale dok je još imala stari izvoran oblik. Dalja istraživanja nude još nove ulomke crkvenog namještaja, a pružit će sigurno i druge podatke. Treba se nadati da će se pronaći još ulomaka koji pripadaju ambonu o kome je riječ i da će se moći izvršiti makar idejna rekonstrukcija.

Bilješke

1
I. PETRICIOLI, *Fragmenti skulpture od VI do VIII stoljeća iz Zadra*, Diadora, 1/1960, str. 175-195.

2
Ta je ploča bila u literaturi često reproducirana. Upozoravam na najpristupačniju publikaciju: M. BACKES, R. DÖLLING, *Radanje Evrope*, Rijeka, 1970, str. 67.

3
Tekst u Ivanovu Otkrivenju što se odnosi na »Lukin simbol« glasi na grčkom: »...καὶ τὸ δέυτερον ζῷον ὁμοίον μόσχῳ...«, a na latinskom: »...et secundum animal simile vitulo...« (V. A. MERK, *Novum testamentum graece et latine apparatu critico instructum*, Roma, 1957, str. 803-804). V. Karadžić je preveo: »...i druga životinja kao tele...« (D. DANIČIĆ, V. S. KARADŽIĆ, *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, Budim-Pešta, 1904, str. 219). U novom izdanju Biblije prevedeno je »...'drugo' je Biće slično 'juncu'...« (Biblija, *Stari i Novi zavjet*, Zagreb, 1968, str. NZ 219).

4
J. JOHNSON SWEENEY, *Miniatures irlandaises* (ed. Flammarion – UNESCO), Milano, 1965, Pl. 4, 12, 18, 19.

5
F. RAČKI, *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb, 1877, str. 404.

6
I. PETRICIOLI, *Katedrala sv. Stošije – Zadar*, Zadar, 1985; P. VEŽIĆ, *Starokršćanski sloj katedrale u Zadru*, Diadora, 10/1988, str. 165-183.

Summary

Ivo Petricioli

Fragments of an Early Medieval Ambo from the Zadar Cathedral

The author describes the fragments of a curved stone slab which undoubtedly belonged to an ambo of old Christian shape. These fragments were found recently under the paving of the main apse in Zadar cathedral. The author begins by analyzing the style of the fragments and especially the carving technique of the symbols of the Evangelists, which are bordered by interlace ornaments, and proceeds to compare them to the well known slab of the patriarch Sigwald with reliefs of the four symbols of the Evangelists dating from the mid-eighth century, which is kept at Cividale. Although the figures on the Zadar fragments are considerably smaller than those on Sigwald's stone, the author believes that they are stylistically very similar. This is also supported by the shape of the interlace ornament worked in the same way as the cross on Sigwald's plate. The author further points out that here Luke's symbol is not an ox but a calf, and draws a comparison with the miniatures in Irish codices from the seventh and eighth centuries in order to substantiate his claim that this Zadar ambo was also crafted in the eighth century. It may have belonged to the furnishings of the cathedral while it still had its original shape of an old Christian basilica.